

Андрій Артеменко

ЦІННІСТЬ «ЗРІЗАНОГО ЯКОРЯ» ТА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ

У статті аналізуються основні наукові підходи до розуміння культури як сфери організації життєдіяльності суспільства. Акцентується увага на процес формування нових соціальних цінностей та застосування сфери культури для корегування міжкультурних стосунків в умовах глобалізації.

Ключеві слова: культура, ідентичність, цінність, міжкультурна комунікація.

А. Артеменко. Ценность «срезанного якоря» и технологизация культуры

В статье анализируются основные научные подходы к пониманию культуры как сферы организации жизнедеятельности общества. Акцентируется внимание на процессе формирования новых социальных ценностей и использовании сферы культуры для коррекции межкультурного взаимодействия в условиях глобализации.

Ключевые слова: культура, идентичность, ценность, межкультурная коммуникация.

Artemenko A. The value of the “cut-off anchor” and the cultural technologization

This article is devoted to the comprehension of the intercultural communication problem in the situation of globalization. The author analyzes the general science approach to the understanding of culture as the community activity sphere. The main attention is devoted to the processes of creation of the new social values and using these values for the organizing of the intercultural communication in the globalization conditions.

Key words: culture, identity, values, intercultural communication.

Усвідомлення глобалізації як процесу міжкультурної взаємодії (чи конфлікту за більш радикальною версією) і відчуття можливості не тільки вплинути, але й принципово контролювати соціальні та культурні зміни змушує сучасних філософів поставитись до аналізу сфери культури як інструменту соціально-політичного впливу. Такий прагматичний підхід до розуміння сфери культури надав особливу ак-

туальність проблемі винайдення ключових моментів функціонування сучасної культури та надання їм універсальної технологічної форми, яка б усунула чи мінімізувала протиріччя, що виникають під час зустрічі культур в умовах глобальної комунікації.

Проблеми аналізу культурної взаємодії соціумів для філософії минулого століття набули актуальності у зв'язку із відмовою від позитивістської еволюційної теорії розвитку культури та методології еволюціонізму. Основне положення цієї теорії – єдності й однотипності культури як соціально-історичного явища, яке розвивається за єдиною схемою, а наочне різноманіття культурних видів сприймалось як асинхронність розвитку народів. Таке розуміння цілісності культури було розкритиковане як на рівні етнографічних досліджень, так і філософських узагальнень. «Світи культур» Г. Зіммеля, які створені конкретною ідеєю певного історичного періоду, а згодом «циклічна теорія» О. Шпенглера, «теорія локальних цивілізацій» А. Тойнбі, «інтеграційна теорія культури» П. Сорокіна – всі ці теорії створили підмурак сучасного розуміння культури як тотального діалогу культур, які неможливо звести до одноманітної форми.

Своєрідною проекцією цих пошуків соціальної філософії культури в наш час можна вважати дослідження проблем глобалізації та міжкультурної взаємодії (С. Гантінгтон, Е. Гіденс, У. Бек, А. Неклеса та ін.). Руйнація гомогенності регіональних культур так само, як і принципова неможливість гомогенності глобальної культури актуалізує проблему єдності різноманіття в глобалізованому світі. Своєю чергою, вирішення цієї проблеми фокусується на соціальному аспекті культурної, національної чи релігійної ідентичності. Сукупність цих ідентичностей визначена С. Гантінгтоном, як цивілізаційна.

Цивілізаційна ідентичність як загальна форма, своєрідна матриця, що узагальнює прояви протиріч, була сприйнята у 90-х роках ХХ століття як основне поняття для проведення соціокультурного аналізу світових трансформаційних процесів. Економічні та політичні чинники, які впливають на розвиток глобалізаційних процесів, почали інтерпретуватися в дослідницькій літературі з погляду сумісності чи протиріччя культурним традиціям суспільств. Таким чином відбулось часткове повернення до концепції групової солідарності Е. Дюркгейма, яку використали прихильники інструменталістських та конструктивістських підходів до розуміння феномену культури. Цей процес, своєю чергою, стимулював звернення до проблем природи націоналізму (Дж. Армстронг, Е. Сміт, Е. Гелнер, К. Дойч), мультикультуралізму (Ч. Тейлор, Н. Глейзер, А. Шлезінгер, Е. Шилз), гібридизації куль-

тур (Р. Грілло, Я. Пітерзе, Р. Робертсон, К. Саїд). Зрештою на початку 2000-х років у розробках вказаних тематик дійшли висновку про те, що будь-яка форма ідентичності є конструктором, так само і культурні цінності, що конструюються відповідно до потреби часу. Книга Б. Андерсона «Уявлена спільнота» – праця, яка концептуально змінила ставлення до будь-якого типу самовизначення чи то людини, чи спільноти. Ця «уявленість» може бути конструйована, а тому дослідження у сфері соціально-культурних взаємин змушені звернутись до розгляду проблем ідеології (чи утопії), що конструюються і конструюють спільноти (Б. Андерсон, С. Гантінгтон, М. Грох, Е. Гобсбаум, П. Рікер, Р. Шпорлюк).

Соціальна філософія ХХ століття сформувала ставлення до культури як технології організації життєдіяльності людини, яка вибудовує зразок поведінки, системи символів, що виражають сенс і «алгоритм» відповідної практичної дії, але водночас було констатовано неможливість визначення культури як однотипного за природою і формами явища. Компаративістський аналіз культур виявив, що за наявності однакових компонентів (релігія, мистецтво, наука, мораль, право, технології, економіка, політика і т. ін.) вибудовуються різні типи культур, які не тільки можуть не мати споріднених рис, але і відкрито конфліктувати, а тому теоретичний конструкт «культура людства» став розумітись як множинність унікального. Культура набула множинного вигляду, сукупності варіантів систем знаків, цінностей і норм, які організують та репрезентують самобутні способи організації життєдіяльності спільнот.

Якщо для філософії культури межі ХІХ-ХХ століття культура – це сукупність критеріїв оцінки рівня розвитку суспільств, то для межі ХХ-ХХІ століття – це інструмент соціальної корекції, або «легітимації культуурою». Найяскравіше ця зміна проявилась у роботах Г. Маркузе і пов'язана з кардинальною зміною системи соціального впливу («нового гноблення»), коли контролюється не система виробництва і розподілу матеріальних благ, а царина потреб і задоволень – робота «машини бажання». Керування потребами індивіда через знаково-символічну систему культури змушує змінити ставлення до організації цієї системи як до галузі, подібної до сфери маркетингу. Це передбачає спрощення і уніфікацію символічно-знакової системи, її зведення до технічно простого варіанта, до утилітарного, емпіричного рівня однозначності відношення знак-позначене.

Концепція технологічності культури відображає загальний зв'язок матеріального виробництва, розподілу благ і системи цінностей

суспільства, який відбувається на рівні сигнально-інформаційної взаємодії в суспільстві. Доступ до сигнально-інформаційного рівня організації життєдіяльності суспільства надає можливість вплинути на характер і темпи розвитку загальних соціальних перетворень, задати формат соціальним взаємодіям, в тому числі і міжкультурним комунікаціям.

За таких умов культура перетворилась не тільки на культуру створення матеріальних і духовних благ, але у більш доцільному для сучасного етапу розвитку технологій – створення системи їх споживання. Для сучасного суспільства не виробництво, а саме споживання стає тотальною практикою. Разом із цією зміною відбулась і перебудова механізму прив'язки індивіда до суспільства, через формування нових потреб, що виробляються суспільством.

З. Бауман запропонував свій варіант сучасної концепції розвитку культури суспільства споживання. Автор звертає увагу на переорієнтацію ідеї споживання в суспільстві, що охоплено глобалізаційними перетвореннями – від споживання речей і інформації до споживання «мобільності», набуття доступу до «глобальної мобільності» [1, с. 115]. Ідея сучасної людини як споживача товарів, послуг, інформації та задоволення, яку запропонував у 1960-х роках Г. Маркузе, корегується наприкінці 1990-х З. Бауманом з урахуванням соціокультурних змін сьогодення: для глобалізованого світу у сфері споживання відкривається нова галузь – мобільність як можливість зміни місця, середовища, оточення. Відбулося перетворення суспільства споживачів у суспільство «туристів/споживачів», для якого задоволення позбавлено просторових обмежень. Мінливість світу (у випадку сучасності – гіпермінливість) спонукає до мінливості задовольень. При цьому процес споживання задає вимогу моментального забезпечення потреб, що зводить час виконання замовлення до «кліку» клавішею комп'ютера. Ринок, а якщо так, то і все технологічно розвинене суспільство, мають відповідати такому темпу задоволення потреб, що призводить до «зняття всіх фіксованих дороговказів» у будь-якій сфері життя [1, с. 117], оскільки «нерухомі дороговкази», з якими можуть асоціюватися і елементи системи цінностей, що прийняті у суспільстві, зупиняють розвиток ринку. Можна стверджувати, що З. Бауман продовжує думку Г. Маркузе про позбавлення сучасного суспільства споживання ключових понять соціальної філософії і навіть ціннісних орієнтирів суспільства (індивід, клас, нація, сім'я) їх критичного сенсу [3, XVII]. Технологічність сучасної цивілізації надає можливість встановити «більш дієві і приємні засоби соціального контролю» – контр-

оль коріняться у тих нових потребах, які породжуються суспільством у зв'язку з глобальними процесами, рухливістю населення.

«Доступ до глобальної мобільності» перетворився на критерій стратифікації сучасного суспільства» [1, с. 128]. За Г. Маркузе, доступність всіх товарів і розваг розвиненого індустріального чи постіндустріального суспільства усунула звичну соціальну стратифікацію [3, с. 11], але культура епохи глобалізації запропонувала новий вид цінностей – цінність «зрізаного якоря», просторової і майнової прив'язки людини до місця. Саме це розглядається З. Бауманом як сучасний варіант розуміння свободи [1, с. 143], і, в той же час, причетність особи до сфери «глобальної мобільності» стає критерієм визначення її соціального статусу – чи то турист, чи бродяга [3, с. 112]. І перший, і другий є учасниками процесів споживання, так само як і учасниками мобільності, але перший є споживачем насолоди від рухливості, а інший – змушено втягнутий у глобальний рух. За ступенем свободи участі у мобільності визначається і нова соціальна ієрархія, а разом з нею і дві різні форми культури – культура глобальна та локалізована силоміць.

Таким чином, культура в умовах сучасного розвитку соціальних, економічних і політичних процесів набула чітких рис технологічного процесу створення цінностей різного рівня і спрямованості, за допомогою яких формуються стандарти соціальної практики та образ суспільства в цілому. Крім того, через «просування на ринок» нових потреб, задоволень і актуалізацію відповідних до них цінностей, відбувся значно ширший процес – стратифікація цілих суспільств за принципом причетності до мобільності. Своєю чергою, мобільність перетворилась на загальний критерій оцінювання якості способу організації людської життєдіяльності. Завдяки цьому були створені нові умови організації міжкультурної комунікації, так само як і нові технології організації спільного культурного простору. Відбулась культурна легітимація цінності «зрізаного якоря», відсутності просторової і майнової прив'язки людини до місця.

У такому випадку «зрізаний якор» та відсутність «фіксованих дороговказів» знімає обмеження для конструювання ідентичності. Людина чи спільнота потрапляє з ситуації вибору «або... або» до ситуації «і...і». Це не позбавлення вибору, а його розширення, відповідь на вимоги ринку, що пропонує комфорт. Конструювання ідентичностей чи увлених спільнот перетворюється на певну процедуру, що схожа з логістичною схемою постачання послуг. Саме тому для глобалізованого суспільства культура відіграє роль засобу залучення локальних суспільств до загальної логістичної схеми глобального споживання товарів і послуг.

Література

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2004. – 188с.
2. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. – Львів : Астролябія, 2006. – 416 с.
3. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М. : Республика, 1994. – 368 с.
4. Саїд Е. Культура й імперіалізм. – К. : Критика, 2007. – 608 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 354 с.